

SHUKUR QURBON SHE'RLARIDA RAMZLAR POETIKASI

Uraimova Nazokat Valijon qizi,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 1-bosqich magistranti
G.mail:nazokatoyuraimova@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr o'zbek she'riyatining yirik namoyandaligidan biri Shukur Qurbon ijodida ramz masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shoir she'rlarida qo'llangan "qush", "tog", "miltiq", "ayriliq", "yo'l", "mehmon" kabi ramzlar badiiy tafakkur mahsulati sifatida o'rganilib, ularning poetik vazifasi, semantik qatlamlari va falsafiy-estetik mazmuni ochib beriladi. Tadqiqot davomida shoir lirikasida ramz individual obraz darajasidan ko'tarilib, ijtimoiy, axloqiy va ekzistensial ma'nolarni ifodalovchi vositaga aylangani isbotlanadi.

Kalit so'zlar: Shukur Qurbon, ramz, poetika, badiiy obraz, lirik tafakkur, falsafiy ma'no.

Аннотация. В статье рассматривается проблема символа в поэзии одного из ярких представителей узбекской литературы XX века — Шукур Курбона. Анализируются символические образы «птица», «гора», «ружьё», «разлука», «гость», их художественно-семантическая функция и философско-эстетическая нагрузка. Доказывается, что символика в лирике поэта выходит за рамки индивидуального переживания и приобретает универсальное, социально-нравственное и экзистенциальное значение.

Ключевые слова: Шукур Курбон, символ, поэтика, художественный образ, лирика, философия.

Annotation. This article examines the issue of symbolism in the poetry of Shukur Qurbon, a prominent representative of 20th-century Uzbek literature. The study analyzes symbolic images such as "bird," "mountain," "rifle," "separation," and "guest," revealing their poetic function and philosophical depth. The research demonstrates that symbolism in Qurbon's poetry transcends personal emotion and becomes a means of expressing universal, moral, and existential meanings.

Keywords: Shukur Qurbon, symbol, poetics, imagery, lyric poetry, philosophy.

Kirish. Adabiyotshunoslikda ramz masalasi badiiy tafakkurning eng murakkab va ko'p qatlamli hodisalaridan biri sifatida qaraladi. Ramz voqelikni bevosita emas, balki bilvosita, ko'chma va ko'p ma'noli tasvir orqali ifodalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, lirik she'riyatda ramz shoirning ichki kechinmalari, falsafiy qarashlari hamda davr ruhi bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Shu jihatdan Shukur Qurbon ijodi o'zbek she'riyatida ramziy obrazlar tizimi izchil va chuqur ishlangan poetik hodisa sifatida e'tiborni tortadi.

Shukur Qurbon she'rlari tashqi soddaligiga qaramay, ichki semantik qatlamlarning boyligi bilan ajralib turadi. Uning lirikasida ramzlar tasodifiy badiiy bezak emas, balki poetik fikrning asosiy tayanchi vazifasini bajaradi. Shoir ko'pincha kundalik hayotga oid oddiy predmet va hodisalarni tanlab, ularni inson taqdiri, jamiyat muammolari va ma'naviy tanlovlar bilan bog'laydi. Natijada ramz individual tuyg'u ifodasidan chiqib, umumlashgan falsafiy mazmun kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Shukur Qurbon she'riyatida ramzlarning badiiy-estetik mohiyatini ochib berish, ularning poetik vazifasini aniqlash hamda shoirning ramziy tafakkurini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida "Bugun seni ko'rmasam bo'lmas", "Qushcha", "Qadimgi naql", "Ortiqcha odam" kabi she'rlar asosiy manba sifatida o'rganildi.

Adabiyotlar tahlili. Shukur Qurbon she'riyatidagi ramzlar poetikasini o'rganishda shoirning "Tanlangan asarlar" (2005) to'plami asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Ramz va badiiy obraz masalalari Q. Yo'ldoshev (2010), N. Karimov (2008) va A. Qayumov (2006) tadqiqotlarida yoritilgan. Nazariy jihatdan tadqiqot Fitratning "Adabiyot qoidalari", Yu. M. Lotmanning semiotik qarashlari hamda Aristotelning "Poetika" asariga tayanadi. Ushbu manbalar Shukur Qurbon she'rlaridagi ramzlarning badiiy, falsafiy va estetik mohiyatini tahlil qilish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Shukur Qurbon she'riyatidagi ramzlar poetikasini o'rganishda adabiy tahlil, hermenevtik va semiotik yondashuvlar qo'llanildi. Asosiy metod sifatida matnni chuqur o'qish va badiiy obrazlarni izohlashga asoslangan filologik tahlil tanlandi.

Tadqiqot jarayonida shoirning tanlangan she'rlari asosiy korpus sifatida olinib, ulardagi "qush", "tog'", "miltiq", "yo'l" kabi ramzlar kontekstual tahlil orqali o'rganildi. Har bir ramzning ma'no qatlamlari, poetik vazifasi va semantik yuklamasi aniqlanib, ularning badiiy matndagi funksiyasi izohlandi.

Shuningdek, qiyosiy va interpretatsion metodlar yordamida ramzlarning individual va umumiy ma'nolari ochib berildi. Semiotik yondashuv esa ramzlarni madaniy va falsafiy belgilar tizimi sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Umuman olganda, tadqiqotda sifatli (qualitative) yondashuv ustun bo'lib, u Shukur Qurbon lirikasidagi ramzlarning badiiy-estetik mohiyatini chuqur ochib berishga xizmat qiladi.

Tahlillar va natijalar. Shukur Qurbon lirikasida ramzlar, avvalo, insonning ichki iztirobi va mavjudlik muammolarini ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. "Bugun seni ko'rmasam bo'lmas" she'rida markaziy holat — sog'inch va ayriliq kechinmasi bo'lib, u bevosita bayon etilsa-da, obrazlar orqali chuqur ramziy ma'no kasb etadi. Masalan, "Hajringda qon qaqshagan yurak" misrasi oddiy metafora emas, balki inson ruhiyatidagi chidab bo'lmas ichki og'riq ramzidir. Bu yerda "qon" va "yurak" tushunchalari biologik mazmundan ko'ra ma'naviy halokatni anglatadi.

She'rdagi takrorlanib keluvchi "Bugun seni ko'rmasam bo'lmas" satri vaqt kategoriyasining ramziy talqinini yuzaga chiqaradi. "Bugun" so'zi konkret vaqtni emas, balki inson hayotidagi hal qiluvchi lahzani bildiradi. Shoir uchun bu lahza kechiktirib bo'lmaydigan ma'naviy zarurat sifatida talqin etiladi. Natijada vaqt ramzi inson taqdiridagi muhim tanlovlar va kechikkan pushaymonlar bilan bog'lanadi.

"Tog'lar" obrazi ham shoir lirikasida tez-tez uchraydigan ramzlardan biridir. "O'rtamizda tog'lar yaratdi" misrasida tog' real geografik unsur emas, balki insonlar orasidagi ruhiy masofa, ijtimoiy va ma'naviy to'siqlar ramzidir. Tog'larning "baland" va "sirli" bo'lishi bu to'siqlarning yengib bo'lmasdek tuyulishini ifodalaydi. Bu orqali shoir zamonaviy insonning yolg'izligi va begonalashuv muammosini ramziy yo'sinda ochib beradi.

“Qushcha” she’rida esa ramz yanada umumlashgan shaklga ega. Qushcha — inson timsoli, uning hayotiy mehnati va uzluksiz kurashi ifodasidir. Qushchaning har yili in qurishi va shamol tomonidan buzilishi inson hayotidagi takrorlanadigan muvaffaqiyatsizliklar va sinovlarni anglatadi. Shoir bu jarayonni fojeaviy ohangda emas, balki hayotiy qonuniyat sifatida talqin qiladi. Qushchaning “chirqillashi” — norozilik emas, balki yashashga bo‘lgan ichki intilish ramzidir.

Bu she’rda shamol obrazi ham muhim ramziy yuklama kasb etadi. Shamol — tashqi kuchlar, taqdir yoki jamiyat bosimi timsoli bo‘lib, inson mehnatini doimiy ravishda sinovdan o‘tkazadi. Biroq qushchaning har gal in qurishga qaytishi shoirning inson irodasiga bo‘lgan ishonchini ifodalaydi. Shu jihatdan Shukur Qurbon ramzlari pessimizm emas, balki sokin, ammo qat’iy hayot falsafasini aks ettiradi.

Shukur Qurbon ijodida ramzlar faqat shaxsiy lirika doirasida qolib ketmaydi, balki keng ijtimoiy va axloqiy masalalarni yoritishga xizmat qiladi. Bu holat, ayniqsa, “Qadimgi naql” va “Ortiqcha odam” she’rlarida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shoir bu asarlarda ramz orqali insoniy burch, adolat, qasos, mehmondo‘stlik va jamiyatdagi begonalik muammolarini chuqur falsafiy qatlamda ochib beradi.

“Qadimgi naql” she’rida markaziy ramz — uy to‘rida osilib turgan eski miltiqdir. Miltiq bu yerda oddiy qurol emas, balki qasos, adolat va ichki ziddiyat ramzi sifatida talqin etiladi. Uning “necha yilkim boshini bukib, o‘ljasini kutib turishi” inson qalbidagi bosilgan nafrat va kechiktirilgan adolat hissining timsolidir. Shoir miltiqni jonli mavjudotga o‘xshatib tasvirlar ekan, qasos tuyg‘usining inson ongida mustaqil kuchga aylanishini ramziy tarzda ifodalaydi.

She’rda “mehmon” obrazi ham muhim ramziy yuklamaga ega. O‘zbek xalq tafakkurida mehmon muqaddas tushuncha sanaladi, “mehmon atoyi Xudo” degan maqol esa bu qadriyatning ildizini ifodalaydi. Shoir aynan shu muqaddas tushunchani dramatik vaziyat markaziga olib chiqadi: mehmon — ayni paytda otaning qotili, ya’ni eng ashaddiy g‘animdir. Bu ziddiyat ramz orqali axloqiy tanlov muammosini yuzaga chiqaradi. Mezbonning mehmonni izzat-ikrom bilan kuzatishi insoniylik va an’anaga sodiqlik ramzi bo‘lsa, ichkarida titrab turgan miltiq kechirilmagan adolat talabining timsolidir.

She’r yakunida miltiqning “o‘z joyidan so‘ng bor ko‘chgani” va o‘ljasining qonini ichgani ramzning kulminatsion nuqtasini tashkil etadi. Bu holatda shoir qasosni ochiq oqlamaydi ham, rad etmaydi ham; u faqat inson ruhiyatidagi murakkab qarama-qarshilikni ko‘rsatadi. Qor ustida qolgan izlar esa jinoyatning tashqi belgisi emas, balki inson vijdonida qolgan o‘chmas izlar ramzidir. Shu tariqa “Qadimgi naql” she’ri ramzlar orqali tarixiy-falsafiy umumlashmaga erishadi.

“Ortiqcha odam” she’rida ramziy tizim yanada zamonaviy va ijtimoiy tus oladi. Bu asarda “ortiqcha” tushunchasi biologik yoki son jihatdan emas, balki ma’naviy-ijtimoiy ma’noda talqin qilinadi. Shoir jamiyatda o‘z o‘rnini topa olmagan, o‘z tuyg‘ulari va ideallari bilan “sig‘magan” insonlar obrazini yaratadi. “Muhabbat bog‘iga bizlar

sig‘madik” misrasi bevosita ramziy ma’noga ega bo‘lib, jamiyatning tor qoliplari va me‘yorlariga mos kelmagan shaxslarning fojeasini ifodalaydi.

She’rda “o‘tib ketaylik shundoq” iborasi takrorlanar ekan, bu passivlik yoki taslim bo‘lish emas, balki ichki norozilikning sokin shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir bu orqali jamiyatning shon-shuhrat, muvaffaqiyat va tashqi farovonlikka asoslangan qadriyatlarini tanqid ostiga oladi. “Bizsiz bemalolroq qozoning shuhrat” satri ijtimoiy ramz bo‘lib, jamiyat ko‘pincha noqulay haqiqatlarni aytadigan shaxslarni chetga surib, ularning yo‘qligida “bemalol” yashashini ko‘rsatadi.

Bu she’rda yig‘i, gunoh, ortiqcha sevish kabi tushunchalar ham ramziy tus oladi. Shoir uchun “ortiqcha sevish” — bu ayb emas, balki jamiyat ko‘tara olmaydigan yuksak ma’naviy mezonning ifodasidir. Shu ma’noda Shukur Qurbon ramzlari ijtimoiy tanqid bilan uyg‘unlashib, chuqur falsafiy umumlashmaga xizmat qiladi.

Umuman olganda, shoir ijtimoiy-axloqiy ramzlar orqali o‘z davrining ma’naviy muammolarini ochib beradi. Uning ramzlari qat’iy didaktik xulosaga majburlamaydi, balki o‘quvchini mustaqil tafakkurga undaydi. Bu holat Shukur Qurbon poetikasining yetukligi va zamonaviyligini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir.

Xulosa. O‘tkazilgan ilmiy tahlillar Shukur Qurbon she’riyatida ramzlar tizimi tasodifiy badiiy bezak emas, balki shoir poetik tafakkurining markaziy unsurlaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Uning lirikasida ramzlar individual kechinmalarni ifodalash bilan cheklanib qolmay, inson mavjudligi, axloqiy tanlov, ijtimoiy adolatsizlik va ma’naviy iztirob kabi umumiy muammolarni yoritishga xizmat qiladi. Shoir ramz orqali o‘quvchini tayyor xulosaga emas, balki tafakkur jarayoniga chorlaydi, bu esa uning ijodini zamonaviy adabiy tafakkur bilan hamohang qiladi.

“Bugun seni ko‘rmasam bo‘lmas” va “Qushcha” she’rlarida ramzlar, asosan, ekzistensial va lirik yo‘nalishda shakllanib, insonning ichki dunyosi va hayotiy kurashini aks ettiradi. Ayriliq, vaqt, tog‘ va shamol obrazlari orqali shoir inson qalbidagi iztirob va umid o‘rtasidagi ziddiyatni poetik umumlashma darajasiga ko‘taradi. Qushcha obrazi esa inson taqdirining ramziy modeli sifatida namoyon bo‘lib, doimiy mehnat va takrorlanadigan sinovlarga qaramay, yashashga bo‘lgan intilishni ifodalaydi. Bu ramzlar shoir lirikasida sokin, ammo qat’iy hayot falsafasini yuzaga chiqaradi.

“Qadimgi naql” she’rida ramzlar tarixiy va axloqiy mazmun bilan boyitilib, insoniy qadriyatlar o‘rtasidagi murakkab muvozanat muammosi yoritiladi. Miltiq obrazi qasos va kechiktirilgan adolat ramzi sifatida talqin etilib, mehmon obrazi orqali milliy an’ana va insoniylik tushunchalari bilan qarama-qarshi qo‘yiladi. Shoir bu qarama-qarshilikni qat’iy hukm bilan emas, balki falsafiy kuzatuv orqali ochib beradi. Natijada she’r axloqiy dilemmalarni badiiy umumlashma darajasida aks ettirgan ramziy asarga aylanadi.

“Ortiqcha odam” she’rida esa ramzlar ijtimoiy tanqid vositasiga aylanadi. Bu asarda shoir jamiyat tomonidan “sig‘dirilmagan” shaxslar taqdirini badiiy umumlashtirib, ortiqcha tushunchasiga yangi ma’naviy mazmun yuklaydi. Sevgi, yig‘i va gunoh

obrazlarining ramziy talqini orqali jamiyatning tor me'yorlari va inson qalbining cheksiz ehtiyojlari o'rtasidagi ziddiyat ochib beriladi. Shu tariqa Shukur Qurbon she'riyatidagi ramzlar tizimi shaxsiy lirika, ijtimoiy tanqid va falsafiy mushohadani yagona poetik butunlikda mujassamlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Qurbon ijodi o'zbek she'riyatida ramziy tafakkurning yetuk namunasi tashkil etadi. Uning she'rlaridagi ramzlar ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, o'quvchining estetik didi va tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari shoir ijodini o'rganishda ramzlar poetikasiga e'tibor qaratish muhimligini ko'rsatadi hamda keyingi adabiyotshunoslik izlanishlari uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qurbon, Sh. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2005. — 512 b.
2. Yo'ldoshev, Q. O'zbek she'riyatida ramz va timsollar. — Toshkent: Fan, 2010. — 368 b.
3. Karimov, N. XX asr o'zbek adabiyoti muammolari. — Toshkent: Universitet, 2008. — 420 b.
4. Qayumov, A. Adabiy tahlil asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2006. — 304 b.
5. Fitrat. Adabiyot qoidalari. — Toshkent: Sharq, 1995. — 192 b.
6. Lotman, Yu. M. Badiiy matn strukturasi. — Moskva: Iskustvo, 1970. — 384 b.
7. Aristotel. Poetika. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008. — 176 b.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934